
Amerika u novom svjetskom poretku

RADOVAN VUKADINOVIĆ*

Sažetak

Američka politika dala je u velikoj mjeri doprinos stvaranju novog svjetskog poretka i u njemu ima značajno mjesto. Američko unipolarno djelovanje razmatra se u sklopu američkih konkretnih političkih poteza kao i pravaca politike koja nastaje u Bushovoj administraciji. Unatoč postojećoj unipolarnoj američkoj ulozi, ne treba ipak zanemariti mogućnost da države u skoroj budućnosti shvate kako je potrebno da zajedno surađuju u rješavanju političkih pitanja, gospodarskom razvoju, zaštiti okoliša te u borbi protiv terorizma. Na taj način američko unipolarno vodstvo moglo bi se pretvoriti u središnju američku ulogu pri koordinaciji stajališta država u nekom multilateralnom poretku.

Ključne riječi: politika, unipolarno djelovanje, Bushova administracija, suradnja, terorizam

U velikoj plejadi američkih predsjednika George Bush, William Clinton i George Bush junior imat će posebno mjesto, kako po svojim političkim akcijama tako i po tome što je svaki od njih bio nositelj i simbol promjena. Predsjednik George Bush dočekao je kraj hladnog rata i dobrovoljan nestanak druge supersile – SSSR-a, kraj napetih međunarodnih odnosa i početke stvaranja novog svjetskog sustava. Predsjednik Clinton, nadovezujući se na temelje novog svjetskog poretka, iskoristio je globalizaciju za promicanje geoekonomije kao sredstva za jačanje globalnih američkih pozicija u svijetu, a predsjednik George Bush mlađi uveo je Ameriku u 21. stoljeće jasno pokazujući želju da se zadrži američka unipolarna pozicija i da se odlučno odstranjuju svi izazovi postavljeni američkoj poziciji u svijetu.

* Prof. dr. sc. Radovan Vukadinović je redoviti profesor Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

SAD i novi svjetski poredak

Promjene na međunarodnoj političkoj sceni, koje su najprije nastale velikim "proljećem naroda" na Istoku Europe, zatim demontiranjem Sovjetskog Saveza i nestankom blokovske konfrontacije, otvorili su odmah i pitanja o tome kakav je to novi svijet, postoji li u njemu neka vrsta poretka, kako je organizirano vodstvo i kako izgleda nova hijerarhija odnosa na vrhu svjetskog poretka.

Predsjedniku Georgeu Bushu pripala je mogućnost da upravo on bude prvi koji će u tom vakuumu postbipolarnih međunarodnih odnosa potaknuti stvaranje sintagme novi svjetski poredak. Iako bez neke veće prethodne teorijske elaboracije, termin je kao dio političkih potreba i političkog trenutka ušao odmah u uporabu i postao je oznaka za razdoblje međunarodnih odnosa nakon kraja hladnog rata i nestanka blokovske podijeljenosti. To je, istodobno, bio i poziv svim drugim zemljama da se udruže oko tog novog poretka i njegova glavnog stožera, te da zajedničkim snagama pristupe kažnjavanju "otpadnika" Iraka.¹ U toj akciji trebala se pokazati snaga i spremnost većine zemalja svijeta da zajednički nastupaju i da se postave kao jedinstvena skupina koja dijeli zajedničke principe i interese.

Nakon Pustinjske oluje, koja je dobila podršku UN-a u jednom od prvih pokušaja sustavnijeg raščlanjivanja novog svjetskog poretka, McNamara je izradio stanovitu katalogizaciju standarda i vrijednosti koje trebaju biti odrednice u postavljanju novog svjetskog poretka.

Novi sustav međunarodnih odnosa trebao bi

- svim zemljama pružiti jamstva protiv agresije,
- kodificirati i postaviti sredstva za zaštitu prava svih manjina i etničkih grupa unutar država,
- stvoriti mehanizam za rješavanje regionalnih konflikata bez unilateralne akcije velikih sila,
- obvezati velike sile na prekid pomaganja jedne od strana u konfliktu,
- povećati tehničku i znanstvenu pomoć zemljama u razvoju,
- zaštititi globalni okoliš.²

Polazeći od analize pojedinih od ovih odrednica, očito je da one sačinjavaju splet novih sigurnosnih, demokratskih, ekonomskih i ekoloških određenja, koja se sva zajedno postavljaju kao dio zajedničkog pristupa suvremenom svijetu u kojem živimo.

1 Termin je ušao u uporabu 1991. godine prilikom pripremanja Pustinjske oluje, kada je predsjednik George Bush tražio da se naznači kako je iračka politika agresije uperena, ali i osuđena, od svih sudionika "novog svjetskog poretka".

2 McNamara, R. S., "The Changing Nature of Global Security and Its Impact on South Asia", *Council on Non Proliferations*, Washington, Dec., 1992, str. 3-4.

Inzistiranje na pružanju jamstva sigurnosti svim zemljama može se shvatiti kao pledoaje za izgradnju čvrstog sustava kolektivne sigurnosti koji bi mogao imati svoje središte u UN-u. Djelotvornom akcijom UN-a sve članice bi mogle računati na jamstva, ali isto tako i na dobijanje konkretne pomoći u slučaju potrebe, što bi svakako znatno ojačalo postojeći sustav zacrtan u Povelji UN-a. S druge strane, kada bi se ovaj element tumačio restriktivno, tada bi se moglo ustvrditi da bi u nekom unipolarnom svijetu jamstva možda došla od unipolarnog lidera – SAD ili pak regionalnog sustava sigurnosti, koji bi bio izgrađen u pojedinim regijama, u osloncu na unipolarnog lidera.

Inzistiranje na poštivanju prava manjina i etničkih grupa dio je američkog pristupa ljudskim pravima i shvaćanju da nema demokratskih međunarodnih odnosa bez unošenja dimenzije ljudskih prava. Uostalom, i pad blokova kao i novi odnosi otvorili su prostor za ugradnju svih onih odredbi koje štite ljudska prava i koja su postala jedan od temelja na kojima se grade novi postkomunistički međunarodni odnosi.

U izgradnji sustava regionalne sigurnosti krije se, prema McNamari, želja koju su brojne administracije praktički pokušavale realizirati izgradnjom takvih koncentričnih regionalnih krugova koji će biti u stanju samostalno rješavati pitanja sigurnosti. Oslonjeni o SAD takvi mehanizmi trebali bi djelovati samostalno, ali uvijek u tijesnoj koordinaciji sa SAD-om, što bi imalo dvostruko pozitivne efekte. Na jednoj strani, jačale bi se mogućnosti regionalnog okupljanja a, s druge strane, umanjivala bi se potreba većeg američkog djelovanja izvan naznačenih glavnih euroazijskih parametara projekcije američke sile.

Traženje da velike sile ne pomažu državama u sukobu, odnosno da se ne zauzimaju za jednu od sukobljenih strana, pokušaj je da se spriječi polariziranje odnosa među velikim silama i njihovo eventualno okupljanje na nekoj razini koja bi mogla biti nepovoljna za američke interese. Stoga bi svako prepuštanje rješavanja problema regionalnim tijelima, koja ionako moraju biti čvrsto vezana uz SAD, trebalo jamčiti da neće dolaziti do nekih novih podjela u vrhu svjetske politike, niti pak da će doći do izgradnje nekog sustava koji bi mogao eliminirati temelje onog poretka kojega želi izgraditi Amerika.

McNamara, koji se dugi niz godina nalazi u svijetu politike i biznisa, svakako da je svjestan opasnosti koje proizlaze iz podjele na razvijene i nerazvijene ili bogate i siromašne. U tom spletu nejednakog ekonomskog razvoja, različitih civilizacijsko-religijskih pristupa, kao i političkih koncepcija koje na tom tlu nastaju, na najbolji način mogu se osjetiti dileme i opasnosti suvremenog svijeta koje na samom početku prijete i novom svjetskom poretku. Jer očito je da novi svjetski poredak, ako želi prihvatiti sve one prethodne elemente, mora itekako voditi računa o ekonomskim proporcijama i potrebi smanjivanja, a ne produbljivanja jaza koji dijeli dva svijeta: bogati i siromašni. Ako bismo se tu poslužili teorijom zona stabilnosti i nes-

tabilnosti, jasno je da je zona nestabilnosti mnogo veća i da zahvaća oko 85% pučanstva našeg planeta.³ Razvijati i dalje globalni sustav nejednakosti opasan je pokušaj odgađanja, a nikako rješavanja potencijalnih nestabilnosti koje bi mogle imati planetarni karakter.

I na kraju, u naznaci potrebe globalnog pristupa zaštiti okoliša, McNamara je postavio zahtjev za zajedničkom akcijom u očuvanju planeta zvanog Zemlja, što se sve više nameće kao imperativ sadašnjih i budućih zajedničkih akcija svih država svijeta.

Ova katalogizacija elementa novog svjetskog poretka, koja je poslužila McNamari i kao vizija zadaća koje bi taj poredak trebao ostvarivati, ukoliko želi biti stvarno svjetski i istodobno dobiti oznaku novi, može se uzeti kao skup glavnih sastavnica novih odnosa. No, istodobno treba podsjetiti da je svijet uvijek imao neku vrstu poretka⁴ i da su odnosi među državama protjecali unatoč polivalentnosti aktera uz primjenu nekih normi koje su davale karakteristike određenoj fazi, odnosno poretku koji je postojao.

Uz naznaku glavnih sastavnica sadašnjeg određenja sintagme novi svjetski poredak, treba istražiti sadržaj međunarodnih odnosa koji se odvijaju u tom sustavu, glavne aktere u vrhu strukture međunarodnih odnosa i pokušati naznačiti pravce razvoja svjetskog poretka koji je nastao nakon raspada istočnog bloka i nestanka bipolarnosti. Prije toga treba naglasiti da je čitav novi svjetski poredak u nastajanju, da je riječ o procesu koji je nedovršen, koji traje i koji tek u nekim svojim dijelovima pokazuje izgrađenost temeljnih odnosa, koji će se u praksi međunarodnog života i dalje mijenjati i nadopunjavati.

Prihvaćajući tezu da postoji novi svjetski poredak i da je on u ovih desetak godina uhodan, mora se odmah prihvatiti i odrednica koja ističe kako je riječ o dinamičnom procesu, promjenjivog karaktera i fluidnog sadržaja koji, prema tome, može biti promatran samo kao određenje glavnih karakteristika uz primarnu koncentraciju na glavne i prepoznatljivije sadržajne crte i aktere.

Sadržaj novog svjetskog poretka može se vidjeti u postavljanju svijeta kao jedinstvene cjeline u kojoj su nestale neke podjele i ona najvažnija razdjelnica koja je snagom nuklearne prijetnje dijelila svijet na dva dijela. U stalnom gomilanju vojne sile i stvaranju velikih arsenala nuklearnog oružja vidjela se tzv. sigurnost, dok je istodobno to nuklearno oružje bilo najveća prijetanja čitavom svijetu. Razvijene nuklearne strategije prvog i drugog udara, sve do trenutka prihvaćanja strategije uzajamnog sigurnog uništenja (MAD), operirale su s mogućnošću uporabe nuklearnog oružja i tzv. pobjede u nuklearnom ratu. Međutim, krah istočnog bloka udaljio je tu svjetsku

3 Singer, M. – Wildawsky, A., (1993), *The Real World Order: Zones of Peace Zones of Turmoil*, New Jersey, str. 3.

4 Elaboraciju svjetskih poredaka 20. stoljeća vidi u: Williams, A., (1998), *Failed imagination? New world orders of the twentieth century*, Manchester.

opasnost pretvorivši nuklearno oružje u zastrašivač daleko nižeg intenziteta čije postojanje samo po sebi više ne znači neku planetarnu opasnost.

Raspadom tzv. socijalističkog sustava nestala je velika vojna, politička, ideološka i ekonomska napetost, a time je političko sučeljavanje spušteno na nižu razinu u kojoj je teško zamisliti uporabu nuklearnog oružja u odnosima velikih sila. Iako su razvijene nove opasnosti uz pojavu nuklearnog oružja u vojnim arsenalima manjih država, i to poglavito onih koje se nalaze izvan ili na rubu svjetskog poretka, ipak je ta opasnost marginalnoga karaktera i svakako da je nemjerljiva s nekadašnjom mogućnošću totalnog rata i totalnog uništenja.

Ekonomске različitosti koje su se nekada manifestirale između Istoka i Zapada, u njihovu stalnom nadmetanju prihvaćanjem modela slobodnog tržišta na Istoku i ulaskom bivših socijalističkih zemalja u bolan proces tranzicije, također su izgubile na svom značenju.

Istodobno je i ideološki faktor međunarodnih odnosa promijenio svoje vrijednosti. Umjesto nekadašnjeg permanentnog nadmetanja Istok – Zapad, odnosno socijalizam – kapitalizam, završetkom hladnog rata i prestankom postojanja istočnog bloka nestao je socijalizam na europskim prostorima. Umjesto podijeljenog svijeta, raspolućenog ideološkim pripadnostima, stvoren je novi svjetski poredak koji je snagom novih sadržaja zahvatio i Zapad i nekadašnji Istok, te zemlje u razvoju kao i malu skupinu zemalja koje se još uvijek izjašnjavaju kao socijalističke.

Ta jedinstvenost suvremenog svijeta u sadržajima koji ga prožimlju jasno pokazuje da, unatoč svim razlikama koje postoje među državama, glavna opasnost opstanku dolazi od ljudskog djelovanja. Nepostojanje izvanjske opasnosti kao i neke velike unutarnje podijeljenosti koja je nekada imala nuklearno oružje kao stalan instrument moguće uporabe zamijenjeno je danas ipak novim opasnostima koje najavljuju svoje dugotrajno postojanje. Siromaštvo, prevelika populacija u nerazvijenim zemljama, sve brojniji ekološki izazovi i razni oblici terorizma postaju glavne opasnosti oko kojih se svjetski entitet, odnosno novi svjetski poredak mora organizirati želi li izbjeći katastrofu u budućnosti.⁵

Uz te prijetnje, koje su najvidljivije u onom velikom krugu zemalja koje ulaze u zonu nestabilnosti, glavna karakteristika razvijenog svijeta više nije obilježena nekim blokovskim znacima, već njegovim sve bržim razvojem. Postmoderno društvo, koje se nalazi na vrhu hijerarhije današnjih međunarodnih odnosa, predvođeno Amerikom, razvija se u duhu globalizacije, individualizacije i ubrzanog tehnološkog napretka koji stvara uvjete za stalno širenje komunikacija i novih znanja.⁶

5 Vukadinović, R., (2001) *Međunarodni odnosi od hladnog rata do globalnog novog poretka*, Zagreb, str. 413-417.

6 Heurlin, B., *Global (2001), Regional and National Security*, Kopenhagen, str. 78-80.

Akteri novog svjetskog poretka određuju glavne političke procese i aktivnosti u novom svjetskom poretku, a istodobno od njihova rasporeda ovisi i struktura poretka. U toj strukturi posebno mjesto imaju velike države koje svojom snagom mogu proizvoditi posebne učinke.

Za razliku od međunarodne strukture, državne jedinice organizirane su interno na hijerarhiji i specijalizaciji. U međunarodnoj strukturi sustav je utemeljen na sili, igri sile i adaptaciji državnih politika. Logično da u takvom spletu međunarodnih odnosa imaju vodeće mjesto velike države. One imaju najveće mogućnosti uporabe sile, mogu je distribuirati na različite načine i u raznim prostorima, a u stanju su stvarati takve situacije u kojima se upravo one zbog svog položaja mogu najlakše adaptirati zahtjevima bilo sustava, koalicije ili pak vlastitog promijenjenog interesa. Velike države u tom sklopu određuju prirodu međunarodnog sustava i stvaraju jezgru država koje dominiraju, te polove međunarodnog sustava oko kojih se okupljaju ostale zemlje. Na vrhu takve piramide nalaze se velike države ili jedna od njih, dok su na nižim razinama sve ostale države koje, naravno, imaju manje mogućnosti da se angažiraju u demonstriranju svoje moći.

Polarni međunarodni odnosi, bilo u bipolarizmu, triangularnom ili pentagonalnom rasporedu, stavljaju akcent na velike države koje dominiraju međunarodnim sustavom. Kada bi se u tim okvirima promatralo međunarodne odnose, odnosno sustave koji su bili izgrađeni u prošlom stoljeću, moglo bi se govoriti o tri vrste polarnosti: multipolarnosti, bipolarnosti i unipolarnosti.

Multipolarni svijet nije imao jasno naznačene vodeće sile, u njemu nisu djelovale dvije superdržave i postojala je velika mogućnost promjene položaja pojedinih država, pa i samog rasporeda na vrhu. Putem koalicija rješavala su se pitanja odnosa vodećih sila uz mogućnost prelaska iz jednog dijela međunarodne strukture u drugi. Takav sustav odnosa zadržao se do kraja Drugog svjetskog rata. Nakon toga nastaje klasičan sustav bipolarnih međunarodnih odnosa u kojem primat imaju dvije velike države koje će kasnije svojom globalnom silom i globalnim interesima postati superdržave. Dva velika bloka predvođena superdržavama iscrpljivala su se u stalnom nadmetanju, stvarajući pritom brojne napetosti u međusobnim odnosima, ali istodobno i u odnosima ostalih aktera na globalnoj razini. Nestankom najprije europskih socijalističkih država, a zatim i SSSR-a, nestao je čitav blok te se raspala i bipolarna struktura odnosa. Time je bio stvoren prostor za postavljanje SAD-a kao jedine supersile i ujedno za nastanak unipolarnog svijeta.

No, uz taj postojeći unipolarni model već sada se postavljaju pitanja, koliko je čvrsta američka unipolarna pozicija, koliko dugo ona može trajati i, na kraju, čime će i hoće li biti zamijenjena: nekom novom bipolarnošću, triangularnim odnosima na vrhu ili pak multipolarnošću.⁷

7 *Ibid.*, str. 87.

Dosadašnja iskustva s postojećim modelima međunarodnih odnosa pokazala su da ne postoji neka mogućnost zadržavanja određenog modela i da bez obzira o kojim je akterima riječ uvijek ostaje otvoren prostor za promjene. Multipolarni svijet bio je ispunjen akcijama nekoliko velikih država, njihovo stalno manevriranje vodilo je manipuliranju alijansama koje su se pokazale promjenljivima i podložnima na kraju svom uništenju. Bez nekih čvršćih temelja takav je poredak bio lišen bilo kakvih demokratskih načela koja bi multipolarnost postavila kao mogućnost djelovanja svih zemalja, bez obzira na njihovu veličinu, snagu ili položaj u strukturi međunarodnih odnosa. Bipolarnost se pokazala pak kao hermetički zatvoreni sustav djelovanja dviju superdržava u stalnom nadmetanju za hegemonijom, što je još više suzilo i broj aktera i sadržaje takvih međunarodnih odnosa, eliminirajući bilo kakvu demokratičnost u odnosima.

Teorijski promatran, model unipolarnosti pokazuje se kao stanje u kojem jedna sila dominira međunarodnim odnosima, nema neke druge države ili pak skupine zemalja koje bi mogle ugroziti unipolarnog lidera, a od ukupne moći najveće države ovise pravci glavnog djelovanja u međunarodnim odnosima. U takvom stanju, u kojem nema druge supersile i gdje je teško zamisliti nastanak nekog organiziranoga koalicijskog pola koji bi mogao parirati superdržavi, djeluje danas SAD. Za dio analitičara međunarodnih odnosa to je unipolarni tipični model svjetskog poretka, dok drugi dio, poput francuskih autora, ističe da je Amerika u sadašnjim uvjetima hiperdržava.

Temelji američkog unipolarizma

Trenutni položaj SAD-a u novom svjetskom poretku može se analizirati na različite načine. Neorealistička raščlamba inzistira na sljedećem:

- asimetričnim odnosima u svijetu i posebnoj poziciji SAD-a,
- mogućnosti SAD-a da samostalno osigura svoje interese,
- okupljanju svih država oko SAD-a,
- sve države nastoje imati što bolje odnose sa SAD-om jer im u protivnom prijete izolacija,
- ostale države imaju sve manje prostora za samostalni nastup,
- glavne međunarodne teme nameću SAD,
- odgovornost za mir i stabilnost prenesena je (neformalno) na SAD,
- regionalizacija u kojoj svaka regija preuzima odgovornost za svoju sigurnost počiva na čvrstoj povezanosti regije sa SAD-om.

Ovaj neorealistički pristup može poslužiti kao osnova analize koja može biti dalje dograđivana. Imajući na umu snagu Amerike kao i mogućnost njezina liderstva, Zbigniew Brzezinski govori o Americi kao prvoj, jedinjoj i posljednjoj supersili čija dominantna pozicija mora postrajati bar još jednu

generaciju. Nakon tog vremena stvorio bi se prostor za nastanak nove globalne mreže suradnje.⁸

U sadašnjem procesu američkoga globalnog djelovanja, nepostojanja neke druge supersile, ili pak neke vrste Americi suprotstavljene alijanse, moguće je SAD vidjeti kao:

– ekonomski naj snažniju svjetsku silu koja je u procesu globalizacije u velikoj mjeri ojačala svoje pozicije, proširila svoje aktivnosti uz istodobnu mogućnost da dio svojih ekonomskih problema uspješno prenosi na druge dijelove svijeta. Unatoč stanovitim znakovima koji pokazuju kako je primjetno stanovito slabljenje tempa ekonomskog rasta, američko gospodarstvo još uvijek je na zavidnoj razini.

– Politički autoritet SAD-a i mogućnosti vršenja političkog utjecaja u globalnim razmjerima su viši nego ikada prije. Američke glavne odrednice političke akcije, koje su bile simboli za vrijeme hladnog rata – demokracija, politički pluralizam, poštivanje ljudskih prava, slobodno tržište i sloboda tiska – postali su sinonimi modernog razvoja i jedino države koje prihvaćaju te elemente suvremenog svjetskog poretka, predvođenog SAD-om, mogu računati na svoje mjesto u sustavu. Čak u slučaju kada neke zemlje i ne bi htjele, zbog svojih internih razloga, prihvatiti neke od ovih odrednica, one to moraju učiniti. Prihvaćanje tih standarda imperativ je za dobre odnose sa SAD-om, bez kojih se inače zapada u izolaciju. To najbolje pokazuje primjer velike države Rusije koja, unatoč stanovitim suprotnim stajalištima i interesima, ne može riskirati loše odnose sa SAD-om ili pak krenuti u izgradnju nekih veza koje bi bile postavljene protiv američkih interesa. Kako Amerika kontrolira i čitav niz glavnih financijsko-ekonomskih poluga (Svjetska banka, IMF), sve njih se može lako uporabiti u situaciji kada treba naglasiti američki autoritet ili pak navesti pojedinu zemlju da se pridržava načela koja je uglavnom američka politika promovirala kao suvremene standarde međunarodnog života.

– U vojnom pogledu američka je sila, također, primarna. Sa svojim saveznicima iz NATO-a, SAD sudjeluje s 85% ukupnih svjetskih vojnih izdataka. Uz golemi vojni proračun smatra se da je trenutno Amerika bar 5-10 godina ispred Europe u pogledu razvoja vojne tehnologije. Prema nekim europskim procjenama taj se jaz još dalje produbljuje. Kao jedina preostala superdržava, Amerika je jedina u stanju globalno djelovati u globalnom radijus. Američka vojna strategija postavljena na strateške pobjede (win win strategy) ističe da je SAD u stanju voditi dva rata na raznim stranama svijeta i dovesti ih do pobjede.

– Geostrategijski kao zemlja koja je čvrsto povezana s Europom, Amerika drži na europskom prostoru svoje vojne snage, a to isto čini i u Aziji. Sa po 100.000 vojnika na svakom od ova dva kontinenta jasno se demonstrira-

8 Brzezinski, Zb., (2000), *Velika šahovska ploča*, Varaždin, str. 202-203.

ju američke ambicije i mogućnosti globalnog djelovanja, što je u praksi i pokazano. Uz tradicionalne američke interese za Latinsku Ameriku, veze koje postoje, kao i nove oblike integracijskog povezivanja koji bi trebali još uže vezati latinoameričke države sa SAD-om (NAFTA), ovoga trenutka jedino je afrički kontinent izvan snažnijeg američkog dosega. Vakuum nastao nakon hladnog rata američka politika u Africi još ne namjerava ispuniti, vjerojatno procjenjujući da ovoga trenutka u tom dijelu svijeta ne leže neki američki vitalni interesi.

U naznaci općih američkih geostrategijskih odrednica treba istaknuti i to da je SAD treća zemlja na svijetu po broju stanovnika i četvrta po površini. Iz toga proizlazi i dugoročna mogućnost zadovoljavanja vlastitih potreba djelovanja Amerike kao velike sile i održavanja vodeće pozicije u unipolarnom svijetu.

Američki unipolarizam u akciji

Američko unipolarno vodstvo⁹ odvija se u doba globalizacije koja postavlja dodatne kriterije i za američko djelovanje. Načela koja su ugrađena kao temelj novog svjetskog poretka, odnosno unipolarnog modela svjetskog poretka, donose novu globalnu etiku za razliku od nekadašnje dvije blokovske etike i istodobno ističe globalna načela i vrijednosti za sve države koje žele biti dio svjetskog poretka.

No, unatoč globalizaciji, kao svjetskom procesu i konturi novog svjetskog poretka koji se stvara, ipak je i dalje očito da u tom entitetu postoje razlike koje idu čak dotle da se i dalje može govoriti o tri svijeta. U trećem su svijetu one zemlje koje su pretežito na razini poljoprivredne proizvodnje, drugi svijet je ispunjen dinamičnim industrijskim razvojem, dok je prvi svijet svoj položaj na vrhu dostigao na znanju, globalizaciji i individualizaciji. Postindustrijsko društvo je fleksibilno, globalno i usmjereno je prema pojedincu, a kao predstavnik takvog svijeta SAD ima i mogućnost zadržati svoju unipolarnu ulogu.

U tim širokim okvirima akcije SAD-a mogu svoju politiku projicirati na tri različite razine:

- samostalno,
- u djelovanju sa svojim saveznicima,
- zajedno s ostalim državama u okviru UN-a.

Od američkog nacionalnog interesa, kao i značenja pojedinog problema, ovisi vrsta akcije, odnosno riješenost da se ide samostalno ili da se traži saveznička ili pak univerzalna podrška. Od kraja hladnog rata sva tri pred-

⁹ Analizu mogućih modela američkog djelovanja u međunarodnim odnosima vidi u Neech-terlein, D. E. (2001), *America Recommitted: A Superpower Assesses Its Role in a Turbulent World*, Lexington, str. 291-297.

sjednika kombinirala su pristupe, vodeći uvijek prije svega računa o američkim interesima i ciljevima, kao i podršci koju takve akcije mogu imati kod kuće. U spletu različitih interesa i utjecaja američki predsjednici opredjeljuju se za akcije koje će biti djelotvorne i po mogućnosti kraće, uzimajući u obzir američku vojno-tehnološku prednost i želju da se izbjegnu američke ljudske žrtve.

U situacijama kad je američka vojna sila samostalno uporabljena radilo se o događajima koji su imali nižu razinu opasnosti i bili blizu SAD-a. Te akcije vrlo ograničenoga karaktera i uz mali vojni angažman trebale su, prije svega, pokazati mogućnost samostalnog djelovanja i volju SAD-a da to čine bez svojih saveznika. Na temelju takva samostalnog pristupa moglo bi se pretpostaviti da bi u slučaju neke prijetnje ili pak povrede američkog interesa američka sila mogla biti i jednostrano uporabljena, posebice protiv onih zemalja koje su svrstane u kategoriju otpadnika (*rogue states*).

Sve veće akcije vođene od hladnog rata do danas, SAD je nastojao realizirati sa svojim saveznicima. Riječ je o primjeni formule 1 + 2, tj. SAD + Europa i Japan, koja bi trebala pokazati veličinu i snagu takve alijanse razvijenog svijeta. S druge strane, angažiranje američkih saveznika nije samo izraz solidarnosti i dokaz spremnosti da se pomogne američkom vodstvu već je to i dio preuzimanja eventualnog zajedničkog rizika i odgovornosti.

Aktivnosti u okviru zajedničkog nastupa, pod okriljem UN-a, sprovode se kad je potrebno dobiti maksimalnu podršku i kada se, kao što je i predsjednik Bush stariji tvrdio, interesi novog svjetskog poretka nalaze ugroženi. Zajednička akcija u Iraku vođena je temeljem rezolucije UN-a, a i vojni angažman američkih i NATO snaga u Bosni i Hercegovini i na Kosovu, također je stavljen u te okvire.

U globalnom američkom djelovanju ove tri razine aktivnosti pokazuju mogućnosti širokog radijusa angažiranja koje od samostalnog do zajedničkog samo potvrđuju vodeću ulogu SAD-a. Taj široki raspon aktivnosti, u kojima američka politika kombinira diplomatska, ekonomska i vojna sredstva, služi održavanju i jačanju američkih globalnih interesa i stvara uvjete za očuvanje američkih vodećih pozicija.

Američka uloga u unipolarnom svijetu uz široki spektar globalnih aktivnosti ipak će imati prioritete svog djelovanja u tri glavna pravca: transatlantski svijet, Rusija i azijsko-pacifičko područje. U Europi se nalaze najveći američki saveznici i vodeća vojno-politička organizacija: NATO, Rusija, unatoč svojoj znatno oslabljenoj ulozi, zbog posjedovanja nuklearnog oružja kao i predznaka koji je stavlja u krug regionalnih sila, i dalje ostaje važan akter međunarodnih odnosa, a u azijsko-pacifičkoj regiji nalazi se značajan američki saveznik – Japan i potencijalni veliki takmac Amerike – Narodna Republika Kina.

U svom dosadašnjem razvoju nakon hladnog rata *transatlantski odnosi* pokazali su, s jedne strane, trajnost veza i opredjeljenje za suradnjom, što

je praćeno globalnim gospodarskim i financijskim, političkim, vojnim i kulturnim vezama, te snažnim uvjerenjem da je zapadni svijet čvrsto satkan od snažnih američko-europskih veza. Američka prisutnost u Europi i eliminiranje opasnosti omogućilo je razvoj europskih integracijskih veza i služilo je kao stalan stimulans europskom integracijskom povezivanju. S druge strane, u stabilnoj i integriranoj Europi lišenoj sukoba i napetosti, Amerika vidi i dalje svoju prvu crtu obrane i velikog saveznika na koga se uvijek može osloniti.¹⁰

No, uz temeljne odrednice koje jasno utvrđuju interese i zajedništvo Amerike i Europe, pokazuje se da novi europski naponi za širim integriranjem, odnosno integralnim povezivanjem ekonomskih, političkih i obrambeno-sigurnosnih aspekata integracije mogu voditi i nekim novim oblicima europskog osamostaljivanja, gdje bi se mogli roditi i neki pogledi suprotni američkima. Imajući to na umu, za razliku od Bushove administracije, koja se pomalo pribojavala razvoja europske integracije, Clintonova ekipa odlučno je podržala taj proces, uvjereni da će snažna Europa biti još značajniji i vrijedniji američki partner. Imajući razumijevanja za procese odlučivanja i novog djelovanja europske petnaestorice, Washington je poduzeo napore da i dalje EU ostane najveći američki trgovinski partner i da se, istodobno, zadrži primat američkih tvrtki koje plasiraju modernu tehnologiju na europskom prostoru.

NATO je na političko-strategijskom planu i dalje istaknut kao najvažniji oblik povezivanja i suradnje euroatlantskog svijeta koji može kanalizirati najbitnija pitanja zajedničkog djelovanja, ali u kojem i dalje jasno dolazi do izražaja vodeća uloga SAD-a. U nizu konkretnih pitanja: proširenje NATO-a, stvaranje posebnog odnosa s Rusijom, angažmana u Bosni i Hercegovini, Kosovu i Makedoniji, saveznici u NATO-u su zajednički nastupili. Solidarnost je posebice manifestirana prilikom terorističkog napada na New York i Washington u rujnu 2001, kad je NATO po prvi put u svojoj povijesti donio odluku o pozivanju na čl. 5. Ugovora kojim se vojne snage Saveza stavljaju u obranu jedne od napadnutih članica, tj. SAD-a.

Ideja o stvaranju europske obrambene i sigurnosne politike (ESDP) otvorila je, međutim, upravo u doba dolaska administracije predsjednika Georgea Busha mladeg pitanje karaktera savezničkih odnosa. Koncept, koji još svoje korijene ima u europskoj obrambenoj uniji i de Gaulleovoj težnji za razvijanjem vlastite force de frappe, nakon Maastrichta počeo se konkretnije oblikovati u težnji za stvaranjem obrambene inicijative. Nakon toga počelo se razmatrati stvaranje snaga za brze intervencije, da bi se u St. Malou 1998. zaključilo da EU mora imati svoju vlastitu obrambenu i sigurnosnu

10 Ističući kako je moguće očekivati raspravu o transatlantskim odnosima oko stanovitih promjena, Brzezinski je ipak uvjeren da će u prvoj četvrtini ovoga stoljeća Amerika biti dominantan partner u transatlantskoj alijansi. Brzezinski, Zb. (2001), *The Geostrategic Triad: living with China, Europe and Russia*, Washington, str. 30-31.

politiku i da ona može biti organizirana ili u okviru NATO-a ili izvan njega. U toj europskoj želji za većom samostalnošću dio američkih političara i analitičara vidi opasnost rušenja NATO-a i slabljenje euroatlantskih veza. Očito je da je čitava konstrukcija ESDP još uvijek vrlo krhka¹¹ i da u svojoj izvedbi, ako do nje dođe, ona u logistici, obavještajnom pogledu i opremi ne može proći niti u jednoj ozbiljnijoj akciji bez američke podrške. Ipak je, unatoč tome, ESDP u Americi ocijenjen kao pokušaj dobijanja veće europske nezavisnosti. Veliki realpolitičar Henry Kissinger vjerojatno je u pravu kada nudi kompromisno rješenje po kojem bi NATO morao shvatiti da je obrana integriteta EU-a bitna za NATO, te da je i NATO u stanju zajednički djelovati s novoformiranim europskim snagama na izradi novih sigurnosnih jamstava.¹²

Ta tema, koja je zaokupljala političare u Europi i u SAD-u vjerojatno će nakon tragičnih događaja u rujnu 2001. u New Yorku i Washingtonu biti stavljena u drugi plan, a brzo solidariziranje saveznika s Amerikom još je jedna potvrda vrijednosti i snage euroatlantskih odnosa.

Rusija ostaje za Ameriku važnim akterom koji svojim posjedovanjem nuklearnog arsenala još uvijek predstavlja drugu najveću nuklearnu državu, a opsegom svojih eventualnih kriznih transformacija velika je opasnost za Europu. Iako nije ostvaren model strategijskog partnerstva, što su željeli u Moskvi, Clintonova administracija nastojala je uključiti Rusiju u svjetske tijekove, kako bi joj na taj način otvorila šanse za zajedničko djelovanje s Amerikom, poglavito oko pitanja zaustavljanja proliferacije novih vojnih tehnologija. Usporedno s tim, podržane su i sve ruske reforme koje su išle u pravcu liberalizacije i demokratizacije.

S druge strane, američka se politika nije obazirala na ruske kritike povećanja broja članica NATO-a, niti je pak bila spremna odustati od širenja svog utjecaja na azijske bivše sovjetske republike. Istodobno, ojačani su i američki odnosi s baltičkim državama, uz najavu mogućnosti da i one postanu članice NATO-a.

U naznaci bitnih tema koje će i dalje razdvajati američku i rusku političku poziciju treba istaknuti pitanje novih odnosa u Srednjoj Aziji, pokušaj razvijanja američke antiraketne obrane i razlike glede prihvaćanja novog svjetskog poretka.

Polazeći od činjenice da je danas samo jedna država superdržava – SAD, da je to neuroazijska zemlja i da je područje Euroazije izloženo dominaciji

11 Kosovo je pokazalo veliki jaz koji dijeli Ameriku od Europe u vojnim sposobnostima. Američke snage izvele su gotovo 90% svih borbenih letova. Amerika je od 48 obavještajnih satelita imala 46. Britanski ministar obrane Robin Cook prilično je tužan konstatirao kako Europa ima dva puta više vojnika u uniformama, a da je bila u stanju na Kosovo poslati samo 2,5% vojnika. Vidi potanje: *America and the Balkans*, eds. by Zoellick, R. B. and Zelikow, Ph. D., New York, 2001, str. 106-107.

12 Kissinger, H. (2001), *Does America Need a Foreign Policy: Toward a Diplomacy for the 21st Century*, New York, str. 60-61.

ne-euroazijske sile, Brzezinski izvlači zaključak kako su upravo u tom dijelu bivšeg SSSR-a stvoreni uvjeti za buduće veliko natjecanje. Nafta, plin i ostale sirovine koje postoje u Srednjoj Aziji vode Ameriku u tom pravcu, a Rusija će imati sve manje mogućnosti zaustaviti tu penetraciju.

Dolaskom predsjednika Busha mlađeg aktivirani su planovi izgradnje "svemirskog štita", za koji se sada tvrdi da više nema tehnoloških zapreka u svojoj izradi, već da je riječ samo o političkim finesama eventualne promidžbe projekta. Time se ne samo poništava ABM sporazum između dvije nekadašnje supersile već se i otvara nova velika spirala tehnološkog djelovanja koja će, ako se to ostvari, odvojiti Ameriku od svih ostalih zemalja stvarajući temelje neke nove sigurnosti. Rusija, koja više nije u stanju pratiti tako skupu vojno-tehnološku utakmicu, doživljava to kao daljnje demonstiranje američke nadmoći i kao nastojanje da se još više degradira ruska pozicija stavljanjem ruske nuklearne sile u podređeni položaj.

Za razliku od američkog inzistiranja na novom svjetskom poretku, u kojem je evidentno američko vodstvo, ruska politika zagovara stvaranje multilateralnog svijeta u kojem bi sve sile bile jednake i gdje bi se glavina svjetskih pitanja rješavala u UN-u. Svjetska organizacija trebala bi preuzeti i glavna pitanja vezana za sigurnost, te bi se time smanjivalo značenje NATO-a. Razvijajući svoje odnose s NR Kinom, Indijom, zatim Francuskom i Njemačkom, ruska politika traži oslonac u svih onih zemalja koje su više ili manje protiv jednostranog američkog liderstva.

U takvim koordinatama čak se govorilo o mogućnostima stvaranja nekog novog triangularnog odnosa u kojem bi došlo do stvaranja trokuta u obliku Moskva – Teheran – Bejging.¹³ Kasnije je to razmišljanje nadomješteno novim akterima u trokutu Moskva – Bejging – New Delhi. Međutim, koliko god sve te države imale neke zajedničke poglede o novom svjetskom poretku, odnosno o potrebi da ga se izgradi na multilateralnosti, očito je da su one zbog svog unutaršnjeg razvoja, tradicije odnosa, ali i značenja koje za neke od njih ima američka politika, onemogućene u realizaciji takvih zamisli. Samim tim i ruska politika može računati samo na to da će u određenim situacijama moći imati neke saveznike koji će se suprotstavljati američkom unilateralnom vodstvu, ali pretežito deklaratorno na političko-diplomatskom planu.¹⁴ Sve ostalo ne dolazi u obzir te su i neke alijanse, koje bi mogle imati protuameričke aspekte, isključene.

Ruska stajališta neće ozbiljnije utjecati na američku politiku i ona će biti shvaćana tek kao eventualni korektiv promjena, ali samo u onim situacijama kada budu dio nekog šireg koncepta koji bi iza sebe imao veću skupinu država.

NR Kina u američkoj politici zauzima posebno mjesto. To je velika azijska pacifička sila, značajan trgovinski partner SAD-a i zemlja koja će i da-

13 Brzezinski, Zb., (1993), *Out of Control*, New York, str. 198.

14 Vukadinović, R., "Izazovi novome svjetskom poretku", *Politička misao*, 1998, br. 2.

lje nastojati zadržati svoje socijalističko opredjeljenje. Istodobno, u Americi se s vremena na vrijeme jasno ističe kako će za 15-20 godina Kina biti zemlja koja bi mogla ozbiljnije ugroziti američko globalno vodstvo. Ta tzv. kineska opasnost u stanovitom obliku zamijenila je nekadašnju sovjetsku opasnost i omogućila da se u širokom stratezijskom konceptu vodi računa o dva značajna dijela svijeta: Europi i azijsko-pacifičkoj regiji. Upravo taj veliki azijsko-pacifički četverokut, u kojem djeluju Kina, Japan, SAD i Rusija, za američku politiku ima posebno značenje i u njemu se prelama tzv. glavna opasnost: NR Kina, a na drugoj strani tu postoji snažan saveznički odnos Amerike i Japana.

U spletu brojnih veza koje povezuju NR Kinu i SAD značajno je, svakako, skidanje embarga s isporuke američke nuklearne tehnologije u mirne svrhe, što je omogućilo Kini da nabavlja opremu za izgradnju svojih nuklearnih elektrana. Sa svoje strane Kina se obvezala da neće prodavati nuklearnu opremu Iranu, što je bio jedan od američkih uvjeta. Uz kinesku želju za ulaskom u WTO, američka strana inzistira na većem otvaranju kineskog tržišta, čime bi se smanjio kineski visoki trgovinski saldo.

Doživljavajući NR Kinu kao zemlju koja bi za sljedećih dvadesetak godina mogla postati najveći industrijski proizvođač svijeta, američka strategija nastoji što realnije sagledavati mjesto Kine ne zapadajući u velike oscilacije stavova.¹⁵ U stalnom fokusu promatranja Kine, američke administracije u razdoblju nakon hladnog rata vide da socijalističko-društvenopolitički razvoj Kine i gospodarska osnovica postavljena na tržišno-kapitalističkim osnovama sve teže koegzistiraju, te da se u budućnosti usporedo s ubrzanim kineskim razvojem mogu pojaviti procjepi u domeni političkog i gospodarskog razvoja. Stanovite krize ne samo da mogu imati gospodarske posljedice već bi na temeljima takvih poremećaja mogao doći u pitanje i sam opstanak Narodne Republike Kine. Očito je da bi takav krizni razvoj mogao eliminirati iz igre velikog takmaca i zemlju koja se suprotstavlja unipolarnom svjetskom poretku, ali je istodobno upitno ne bi li neka kineska gibanja mogla imati negativnog utjecaja na susjedstvo.

U svojoj najnovijoj knjizi, koja je namijenjena kao stanovit priručnik administraciji Busha mladeg, Henry Kissinger postavlja pitanje što da se radi s Kinom koja će, pod uvjetom da ostane unutarnje povezana, doseći takve kapacitete da može biti izazov SAD-u. Međutim, on odmah dodaje da Kina neće biti sama i da iste takve opcije stoje i pred Brazilom, Indijom i Rusijom. Umjesto nekog stalnog pariranja kineskim potezima i stvaranja zida neprijateljstva, Kissinger se zalaže za široke kooperativne odnose u kojima bi stalan američko-kineski dijalog o Koreji, proliferaciji nuklearnog oružja

15 Dio američkih poslovnih ljudi bio je osobito zabrinut američkom akcijom na Kosovu. George Soros je, između ostaloga, rekao: "Pomogli smo da stvorimo nestabilnost u susjednim zemljama, da ne spominjem naš odnos s Kinom." Soros, G., (1992), *Open Institute Newsletter*, Autumn.

i raketnoj tehnologiji bio nadopunjen rješavanjem ekoloških pitanja, širokom kulturnom i znanstvenom suradnjom.¹⁶ Takve kooperativne odnose u velikoj je mjeri njegovala upravo Clintonova administracija.

Izbijanje neke krize na azijskim prostorima, u kojoj bi eventualno mogla prestati postojati središnja vlast u Bejingu, moglo bi imati goleme posljedice, stoga je za američke gospodarske i strateške interese još uvijek bolje vidjeti NR Kinu kao zemlju koja, iako ne dijeli sve američke poglede na svjetski poredak ili ulogu američke vodeće sile, ipak održava mir i stabilnost na golemim prostranstvima azijsko-pacifičkog prostora.

* * *

Novi svjetski poredak koji se stvara i kojem je u velikoj mjeri svoj doprinos dala i Clintonova administracija u proteklih osam godina proces je koji će trajati, koji će imati čitav niz izazova i koji istodobno neće biti pošteđen niti nekih retrogradnih kretanja. Američka unipolarna uloga ostvarivat će se onoliko koliko to budu dopuštali američki unutarnji resursi i koliko svijet bude trpio politiku, kako to kaže Huntington, "usamljenog šerifa". Ta unipolarna uloga uza sve svoje prednosti ima, naravno, i svoje loše strane, a jednim dijelom vidjela se i u tragičnim događajima u Washingtonu i New Yorku.

Stoga ne bi trebalo zanemariti mogućnost da države u skorijoj budućnosti shvate kako je potrebno da one međusobno aktivno surađuju u rješavanju političkih pitanja, u gospodarskom razvoju, zaštiti okoliša i u borbi protiv terorizma. Taj zajednički pristup globalnim pitanjima mogao bi postupno i američko unipolarno vodstvo pretvoriti u središnju američku ulogu pri koordinaciji stajališta i na taj način moglo bi se ići prema stvaranju svijeta koji bi pokazao da nikakvi partikularizmi nisu jači niti optimalniji od zajedničkog očuvanja globalnih svjetskih interesa.

16 Kissinger, H., *Does America Need a Foreign Policy...*, op. cit., str. 149.

Summary

The American policy has contributed considerably to forging of the New World order and it occupies a significant position in it. The American unipolar activities are observed within the framework of the American concrete political activities as well as in the context of the policy lines of the Bush administration. Despite of the prevalent unipolar American role, we should not overlook the possibility that countries would realise in the near future that they ought to cooperate in order to solve political problems, economic development, protection of environment and to fight against terrorism. It is in this way that the American unipolar leadership could be transformed into the central American role which would coordinate standpoints of countries in some multilateral order.